

WALDEMAR J. DZIAK

Instytut Studiów Politycznych PAN

MAŁGORZATA RUDŹ

Kurdystan. Trudna droga do niepodległości*

Kurdistan: a difficult road to independence

The article attempts to answer the question about the chances of sovereignty being obtained by the Kurdish community, one of the oldest communities in the world. The article is part of a monograph entitled *Independent Kurdistan. Challenges for the stabilisation of the region and the world*, in which the same authors present a much broader approach to the problem, which has so far been omitted in reference literature and treated by political scientists and analysts of international relations superficially and without due attention.

The basic question posed by the authors is: how is it possible that the Kurds, the second largest stateless nation in the globe after the Tamils, constituting a community of almost fifty million spread throughout the world and involved for decades in the work of self-determination, do not have their own state? The answer is much more difficult and requires analysis of the complicated situation in the Middle East and North Africa. This is the least stable region in the world, which suffered the painful effects of European colonialism after the collapse of the Ottoman Empire. This period is the basic time cessation for the analysis of the Kurdish nation's history as new national borders were determined at that time, often across cultures, traditions, religions and customs.

The authors present prospects for the establishment of an independent Kurdish state and the framework for its functioning on the political map of the globe, primarily against the background of internal and international situation in Iraq, Iran, Syria and Turkey. These four countries, each inhabited by the Kurdish community, have been sharing one goal for decades, i.e. to effectively block the Kurds' independence aspirations.

Keywords: Kurdistan, Kurdistan Region, Kurds, independence, Middle East, Iraq, Iran, Syria, Turkey

Słowa kluczowe: Kurdystan, Region Kurdystanu, Kurdowie, niepodległość, Bliski Wschód, Irak, Iran, Syria, Turcja

* Artykuł jest fragmentem przygotowywanej przez autorów monografii.

Bliski Wschód i Afryka Północna¹ to bodaj najmniej stabilny region świata, obszar permanentnego napięcia. Tu bije serce niejednej cywilizacji, tu narodziły się wielkie kultury, tu wreszcie powstały wielkie religie monoteistyczne: chrześcijaństwo, judaizm i islam. Wszystkie rozgrywające się na tym terenie wydarzenia są pokłosiem długotrwałych procesów historycznych i polityki wielkich mocarstw, bo wbrew szumnym deklaracjom możliwych tego świata o wolności i suwerenności państw i narodów rzeczywistość przynosiła ciągle nowe podziały i napięcia. Po upadku Imperium Osmańskiego² skutków europejskiego kolonializmu doświadczyły prawie wszystkie państwa Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Ignorując realia i rzeczywistość polityczną, wykreślano nowe granice państw, jakże często w poprzek ich kultur, tradycji, religii i obyczajów. W jeden byt scalono na przykład dawne osmańskie wilajety³: Mosul, Bagdad i Basrę, łącząc tym samym sunnitów, szytów i jezuidów⁴. Na mapie politycznej regionu pojawiły się także sztuczne twory państwowe⁵, jak choćby Irak.

Dziś na terytorium Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej istnieje 21 państw⁶ o łącznej populacji ponad 400 mln ludzi⁷. Zdecydowana większość

1 MENA (*Middle East and North Africa*), skrót używany w literaturze przedmiotu.

2 Imperium Osmańskie (1299–1922) zrodziło się z niedużego księstwa poseldzuckiego w północno-zachodniej Anatolii. Osmana – ojca dynastii, od którego imperium wzięło nazwę – wymienia się przy okazji bitwy pod Bafeus (27.07.1302 r.), w której Osmanowie pokonali siły bizantyjskie. U szczytu potęgi państwo to zajmowało ziemie na trzech kontynentach: w Azji Południowo-Zachodniej, Afryce Północnej i Europie Południowo-Wschodniej. Upadek Imperium Osmańskiego po pierwszej wojnie światowej dał początek narodzinom nowych podmiotów politycznych.

3 Wilajet (tur. *vilâyet*), nazwa prowincji w Imperium Osmańskim. Jej zwierzchnik nosił przydomek *wali*.

4 W ten sposób dużo łatwiej było kontrolować roponośne rejony w rejonie Mezopotamii i Kurdystanu.

5 Dokonano tego na mocy porozumienia Sykes-Picot, będącego tajną umową pomiędzy dwoma mocarstwami – Wielką Brytanią i Francją, w której uzgodniono podział Bliskiego Wschodu na strefy wpływów po pierwszej wojnie światowej: strefę administrowaną bezpośrednio przez Francję (Liban, rejon Adany i wybrzeże syryjsko-libańskie); strefę bezpośrednich wpływów Wielkiej Brytanii (dorzecze Tygrysu i Eufratu); strefę A, mającą się znajdować pod protekcją francuską (dzisiejsza Syria i rejon Mosulu); strefę B, będącą pod wpływami Brytyjczyków (Egipt, Irak); strefę palestyńską, rozciągającą się od Morza Śródziemnego po Jordanię (Palestyna znajdowała się pod kontrolą międzynarodową).

6 Algieria, Arabia Saudyjska, Autonomia Palestyńska, Bahrajn, Egipt, Irak, Iran, Izrael, Jemen, Jordania, Katar, Kuwejt, Liban, Libia, Maroko, Mauretania, Oman, Syria, Tunezja, Zjednoczone Emiraty Arabskie oraz Sahara Zachodnia, czyli jedno z państw nieuznawanych, do terytorium którego pretensje rości sobie Maroko.

7 *Middle East and North Africa*, „The World Bank” [online, dostęp: 4.01.2018], dostępny w internecie: <<https://data.worldbank.org/region/middle-east-and-north-africa>>.

z nich to kraje arabskie, chociaż heterogeniczne pod względem etnicznym. Różnicowanie dotyczy także sfery religijnej, co rodzi kolejne pola konfliktów⁸.

Kurdowie pod względem liczebności są drugim po Tamilach⁹ bezpaństwowym narodem globu¹⁰. Ta niemal pięćdziesięciomilionowa, rozszkana po świecie społeczność nie ustaje w walce o samostanowienie¹¹. Dlaczego zatem nie mają dotąd własnego państwa? Na to z pozoru proste pytanie niełatwo znaleźć szybką i wyczerpującą odpowiedź. Powodów jest kilka. Dramat Kurdów polega przede wszystkim na tym, że żyjąc na terytorium czterech państw: Iraku, Iranu, Syrii i Turcji, w każdym z nich stanowią mniejszość, co państwa te wykorzystują, tworząc nieformalny sojusz. Celem tej analizy jest przedstawienie międzynarodowych uwarunkowań oraz scenariusza dróg mogących poprowadzić Kurdów do uzyskania suwerenności. W polu zainteresowania znajdują się też perspektywy powstania niepodległego państwa kurdyjskiego i ramy jego funkcjonowania na politycznej mapie świata.

Dlaczego Kurdowie nie mają dotąd własnego państwa?

Hasło „niepodległy Kurdystan” działa na państwa sąsiedzkie jak wyzwanie: aby powstrzymać niepodległościowe aspiracje Kurdów, Turcja, Irak, Syria i Iran zawsze gotowe są do zakopania topora wojennego i jednoczenia sił¹² w myśl zasady: „Wróg mojego wroga jest moim przyjacielem”. Powodów permanentnego zainteresowania światowych mocarstw tym rejonem jest wiele. Przede wszystkim chodzi o położenie geostrategiczne, a więc dostęp do Kanału Sueskiego¹³ oraz cieśnin Bosfor i Dardanele, łączących basen Morza Śródziemnego z Morzem Czarnym. Wielki potencjał drzemie też w bo-

8 Sunnicka Arabia Saudyjska vs. szyicki Iran – dwie bliskowschodnie potęgi, które od lat prowadzą grę o wpływy w regionie.

9 Tamilowie to największy naród bez państwa, zamieszkujący głównie położony na południu Indii stan Tamilnadu oraz północno-wschodnią część Sri Lanki. Indyjscy Tamilowie nie wykazują żadnych narodowościowych aspiracji, natomiast Tamilowie zamieszkujący Sri Lankę prowadzili walkę zbrojną o usamodzielnienie się od większości syngaleskiej.

10 Własnego państwa nie mają też ciągle Tybetańczycy czy Palestyńczycy.

11 Ok. 20 mln Kurdów zamieszkuje tereny Turcji, ok. 12 mln – Iran, ok. 6 mln – Irak, a ok. 3,5 mln – Syrię. *The Kurdish population*, „Institut Kurde de Paris” [online], 12.01.2017 [dostęp: 8.01.2018], dostępny w internecie: <<http://www.institutkurde.org/en/info/the-kurdish-population-1232551004>>.

12 „Arab brata się z Persem, Syryjczyk ściska dłoń Turkowi”. Za: P. Smoleński, *Zielone migdały, czyli po co światu Kurdowie*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2016, s. 155.

13 Kanał Sueski wybudowany między deltą Nilu i półwyspem Synaj w drugiej połowie XIX w. skraca drogę z Azji do Europy i ułatwia dostęp do bogatych w ropę naftową państw Bliskiego Wschodu.

gactwie surowcowym regionu. Na Bliskim Wschodzie znajduje się 61 proc. odkrytych zasobów ropy naftowej na świecie oraz 41 proc. światowych zasobów gazu ziemnego¹⁴. Na obszarze Regionu Kurdystanu znajdziemy złoża węglowodorów (ropy naftowej i gazu ziemnego)¹⁵, więc nic dziwnego, że uchodzi on za najbardziej żyzne miejsce w regionie. Ziemi te bogate są również w minerały oraz wielkie rezerwy wody pitnej¹⁶. Walki Kurdów o niepodległość nie ułatwia też zmienna polityka mocarstw regionalnych i globalnych, których stosunek do sprawy kurdyjskiej jest w dużym stopniu pochodną własnych interesów politycznych i strategicznych na Bliskim Wschodzie. Sytuacja w regionie nazywana bywa węzłem kurdyjskim¹⁷ – określenie to niezwykle celnie i synkretycznie oddaje wagę problemu, sugerując, że pogodzenie interesów wielu państw jest prawie niemożliwe.

Kwestia kurdyjska w świetle prawa do samostanowienia

W świadomości Polaków problematyka kurdyjska to temat prawie nieznan, traktowany głównie hasłowo. Rodzima literatura przedmiotu jest dość skromna, a on sam traktowany przez politologów i analityków stosunków międzynarodowych powierzchownie i bez należytej uwagi. Możemy być pewni, że w ciągu najbliższych dekad problem kurdyjski pozostanie w polu zainteresowania państw sąsiednich i mocarstw globalnych, dlatego uzasadniona wydaje się teza, że wbrew niesprzyjającym okolicznościom zewnętrznym i wewnętrznym niepodległy Kurdystan pojawi się na politycznej mapie Bliskiego Wschodu jako gracz regionalny. Nie da się wykluczyć, że stanie się także ważnym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych (a być może i Unii Europejskiej) w budowaniu nowego ładu politycznego w regionie. Nam, Europejczykom, nie wolno zapomnieć, że w morzu islamu Region Kurdystanu jest wyspą tolerancji i umiarkowania, a sami Kurdowie – uosobieniem dojrzałego demokratycznego myślenia o państwie. To właśnie ich bohaterstwu i determinacji

14 A. Hildebrandt, *Europejska energetyka – skąd poszczególne kraje czerpią energię i jak ją wykorzystują?*, „Pomorski Przegląd Gospodarczy” [online], 4.10.2013 [dostęp: 16.04.2018], dostępny w internecie: <<http://ppg.ibngr.pl/pomorski-przeglad-gospodarczy/europejska-energetyka-skad-poszczegolne-kraje-czerpia-energie-i-jak-ja-wykorzystuja>>.

15 Pozostałe surowce wydobywane na obszarze Kurdystanu to żelazo, chrom, nikiel, miedź, baryt i cynk, czyli surowce strategiczne. *Potencjał inwestycyjny Kurdystanu*, Bashi Consulting, wrzesień 2013, dostępny w internecie [dostęp: 11.01.2018]: <<http://poid.eu/wp-content/uploads/2013/10/Potencja%C5%82-inwestycyjny-Kurdystanu.pdf>>.

16 Tamże.

17 To tytuł książki Leszka Dziegiela: L. Dziegiel, *Węzeł kurdyjski. Kultura. Dzieje. Walka o przetrwanie*, Universitas, Kraków 1992.

w walce z Państwem Islamskim zawdzięczamy spokój i bezpieczeństwo. Magdalena El Ghamari wskazuje na Kurdów jako siłę stawiającą skuteczny opór bojownikom samozwańczego kalifatu, twierdząc, że to syryjscy i iraccy Kurdowie prowadzą batalię, której celem jest jego zniszczenie¹⁸.

Za początek nowej ery w historii samookreślenia narodów przyjmuje się zakończenie drugiej wojny światowej. Koncepcja samostanowienia została precyzyjnie sformułowana w artykułach 1 i 55 *Karty Narodów Zjednoczonych*, gdzie przyznano jej znaczenie uniwersalne¹⁹. W myśl artykułu 55: „W celu stworzenia warunków stabilizacji i dobrobytu, koniecznych do utrzymania między narodami pokojowych i przyjaznych stosunków, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów, Organizacja Narodów Zjednoczonych popiera: a) podniesienie stopy życiowej, pełne zatrudnienie oraz warunki postępu i rozwoju gospodarczego i społecznego; b) rozwiązywanie międzynarodowych zagadnień gospodarczych, społecznych, zdrowia publicznego i pokrewnych, jak również międzynarodową współpracę na polu kulturalnym i wychowawczym; c) powszechne poszanowanie i przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na rasę, płeć, język lub wyznanie”²⁰.

W roku 1966 na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ idea samostanowienia została skodyfikowana w *Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*²¹. Ponieważ jednak praktyka stosunków

18 M. El Ghamari, *Cool Jihad*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2018, s. 175.

19 W myśl artykułu 1 *Karty Narodów Zjednoczonych* „Cele Organizacji Narodów Zjednoczonych są następujące: a) utrzymać międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo, stosując w tym celu skuteczne środki zbiorowe dla zapobiegania zagrożeniom pokoju i ich usuwania, tłumienia wszelkich aktów agresji i innych naruszeń pokoju, łagodzić lub załatwiać pokojowymi sposobami, zgodnie z zasadami sprawiedliwości i prawa międzynarodowego, spory albo sytuacje międzynarodowe, które mogą prowadzić do naruszenia pokoju; b) rozwijać pomiędzy narodami przyjazne stosunki oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów oraz stosować inne odpowiednie środki dla umocnienia powszechnego pokoju; c) rozwijać w drodze współpracy międzynarodowej problemy międzynarodowe o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym, jak również popierać prawa człowieka i zachęcać do poszanowania tych praw i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na różnice rasy, płci, języka lub wyznania; d) stanowić ośrodek uzgadniania działalności narodów zmierzającej do osiągnięcia tych wspólnych celów”. *Karta Narodów Zjednoczonych*, „UNIC Warsaw” [online, dostęp: 10.11.2017], dostępny w internecie: <http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php>.

20 Tamże.

21 Artykuł 1: „1. Wszystkie narody mają prawo do samostanowienia. Z mocy tego prawa swobodnie określają one swój status polityczny i swobodnie zapewniają swój rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny. 2. Wszystkie narody mogą swobodnie rozporządzać dla swoich celów swymi bogactwami i zasobami naturalnymi bez uszczerbku

międzynarodowych rządzi się własnymi prawami, o tym, czy określona grupa narodowa uformuje własne państwo, czy też zostanie zmuszona do życia w innym, decyduje zwykle nie czynnik prawny, a siła militarna i wpływy polityczne. Faworyzowanie jednych narodów kosztem drugich najczęściej wynika z partykularnych interesów państw, potrzeby zachowania równowagi i stabilności na świecie bądź dążenia do destabilizacji. Ilustrują to liczne wydarzenia na arenie międzynarodowej, począwszy od przebiegu dekolonizacji poprzez rozpad Związku Sowieckiego²² i Jugosławii²³ do nasilających się ruchów separatystyczno-secesjonistycznych²⁴.

Międzynarodowa jurysdykcja dopuszcza trzy możliwości odstąpienia od reguły pokojowego rozstrzygnięcia sporów. Pierwszy wyjątek dotyczy sytuacji, w której użycie siły sankcjonowane jest rezolucją Rady Bezpieczeństwa na podstawie *Karty Narodów Zjednoczonych*. Drugi to indywidualna lub zbiorowa samoobrona przed napaścią zbrojną. Trzecim zaś jest wojna niepodległościowa, jednak udzielenie zgody prawnej budzi tu największe wątpliwości²⁵.

dla jakichkolwiek zobowiązań wynikających z międzynarodowej współpracy gospodarczej, opartej na zasadzie wzajemnych korzyści, oraz z prawa międzynarodowego. W żadnym przypadku nie można pozbawiać narodu jego własnych środków egzystencji. 3. Państwa Strony niniejszego Paktu, włącznie z Państwami odpowiedzialnymi za administrację terytoriów niesamodzielnych i terytoriów powierniczych, będą popierały realizację prawa do samostanowienia i będą szanowały to prawo zgodnie z postanowieniami *Karty Narodów Zjednoczonych*”. *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*, „Sejm” [online, dostęp: 10.11.2018], dostępny w internecie: <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19770380169/T/D19770169L.pdf>>.

22 W wyniku rozpadu ZSRS suwerenność ogłosiło 15 sowieckich republik związkowych (Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Estonia, Gruzja, Kazachstan, Kirgistan, Litwa, Łotwa, Mołdawia, Rosja, Tadżykistan, Turkmenistan, Ukraina i Uzbekistan), które stały się niepodległymi państwami.

23 Jugosławia rozpadła się na wiele państw, w tym Kosowo – sporne terytorium między kosowskimi Albańczykami a Serbią, które 17.02.2008 r. ogłosiło niepodległość.

24 Przykładem może być Abchazja, która według prawa międzynarodowego jest autonomiczną republiką Gruzji, ale w praktyce pozostaje poza jej zwierzchnictwem. Proklamowaną w 1992 r. niepodległość Abchazji uznaje kilka państw, w tym Rosja. Tak samo kontrowersyjna jest Osetia Południowa, czyli sporny obszar w północnej części Gruzji. Dyskusje budzi także status Ormian w Górskim Karabachu, gdzie trwa konflikt etniczny i terytorialny między Azerbejdżanem a Armenią. Region ten od wieków zamieszkiwany był przez chrześcijańskie ludy dzisiejszej Armenii. W XVIII w. opanowała go Persja, a następnie stał się częścią muzułmańskiego Azerbejdżanu. Do dziś trwa także konflikt w Hiszpanii, gdzie autonomiczna wspólnota Katalonii wciąż podejmuje wysiłki o uzyskanie niepodległości.

25 M. Wasiński, *Dopuszczalność użycia siły zbrojnej w prawie międzynarodowym*, „Grocjusz” [online, dostęp: 15.01.2018], dostępny w internecie: <http://www.grocjusz.edu.pl/Materials/mw_w_pm_2013-8.pdf>.

Wielki naród bez państwa

Według definicji *Słownika języka polskiego* PWN *naród* to ‘ogół mieszkańców pewnego terytorium mówiących jednym językiem, związanych wspólną przeszłością oraz kulturą, mających wspólne interesy polityczne i gospodarcze’²⁶. W tym sensie Kurdowie narodem niewątpliwie są. Zdaniem brytyjskiego socjologa Anthony’ego D. Smitha narody kształtowały się w trakcie długiego procesu historycznego, w którym znaczący wpływ mają więzy etniczne, a podstawą porozumienia społeczności w określonych granicach jest motyw kulturowy, w tym zbiór mitów, symboli i wspólnych wartości²⁷.

Początki narodu kurdyjskiego sięgają czwartego tysiąclecia p.n.e. Wielu ekspertów zajmujących się tym problemem uważa za ich przodków ludy indoeuropejskie, np. starożytnych Medów. Świadczą o tym język i religia, wiara w Zaratustrę, która wśród Kurdów przetrwała do dziś, a wyznawana była tylko przez narody indoeuropejskie. Proces kształtowania tożsamości narodowej Kurdów trwa od stuleci, a ich niepodległościowe aspiracje stale wzbudzają niepokoje i antagonizmy w regionie Bliskiego Wschodu. Jeden z najstarszych narodów świata od wielu dekad ogniskuje uwagę społeczności międzynarodowej i choć – co warto podkreślić – nikt nie podaje w wątpliwość faktu, że stanowią oni odrębny naród, to jednak odbiera im się prawo do samostanowienia.

Za ojczyznę swojej kultury Kurdowie uważają zamieszkiwane przez siebie obszary Iraku, Iranu, Turcji i Syrii. Historyczny Kurdystan to ziemie wchodzące dziś w skład czterech różnych państw: Republiki Turcji – Kurdystan Północny (*Bakurê Kurdistanê*), Republiki Iraku – Kurdystan Południowy (*Başûrê Kurdistanê*), Syryjskiej Republiki Arabskiej – Rożawa, czyli Kurdystan Zachodni (*Rojavaya Kurdistanê*) i Islamskiej Republiki Iranu – Kurdystan Wschodni (*Rojhilatê Kurdistanê*)²⁸. O prawie do samookreślenia, choć w bardzo ograniczonym zakresie, można mówić jedynie w przypadku Regionu Kurdystanu²⁹, autonomicznej jednostki administracyjnej Iraku

26 *Naród*, „Słownik Języka Polskiego” [online, dostęp: 18.11.2018], dostępny w internecie: <<https://sjp.pwn.pl/szukaj/narod.html>>.

27 J. Bocheńska, *Między ciemnością i światłem. O kurdyjskiej tożsamości i literaturze*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011, s. 16–19.

28 L. Dzięgiel, *Węzeł...*, s. 39–40.

29 Region Kurdystanu, autonomiczna jednostka administracyjna, która federalnie podlega Irakowi. Kurdystan leży na północy tego kraju i w całości obejmuje cztery jego prowincje: Sulajmanijję, Dahuk, Irbil, Halabdżę, a częściowo – trzy prowincje: Dijalę, Niniwę i Kirkuk.

ze stolicą w Irbilu (Erbilu, kurd. *Hewlêr*)³⁰. W odniesieniu do Kurdów zamieszkujących pozostałe tereny mówienie o autonomii ciągle nie ma podstaw.

Sprawa kurdyjska na przełomie XIX i XX w.

Badacze zajmujący się problematyką kurdyjską³¹ jako ważny moment w historii tego narodu wskazują rok 1826, wymieniając przy tym Raszida Muhammada Paszę (Mir Rawanduz), który jako pierwszy odważył się podjąć starania o zjednoczenie ziem kurdyjskich i powołanie niepodległego państwa. Wielkiemu strategowi, którego władza sięgała od Bagdadu po współczesny turecki i częściowo syryjski Kurdystan, udało się stworzyć armię i bić własną monetę, a jego księstwo ze stolicą Rawanduz (dziś w Regionie Kurdystanu) przez kilkanaście lat stanowiło zagrożenie dla Imperium Osmańskiego³².

Kolejną postacią, która rozbudziła w Kurdach nadzieję na niepodległość, był książę Botanu, Bedyrchan, który dążył do „wyswobodzenia się Kurdów spod władzy osmańskiego sułtana”³³. Władca ten dysponował nie tylko dużą armią, ale i flotą wojenną na jeziorze Wan; bił również własną monetę³⁴.

Szczególny moment w najnowszej historii Kurdów przypada na okres protektoratu Brytyjczyków w Iraku. Wiosną 1919 r. kurdyjski przywódca Mahmud Barzindzi³⁵ wypędził z Sulajmanii brytyjskich urzędników, ogłosił ją stolicą Królestwa Kurdystanu i proklamował jego niepodległość³⁶. Przy

30 Miasto położone w północnej części Iraku, otoczone Górami Kurdystańskimi, zamieszkane nieprzerwanie od 8 tys. lat, obecnie głównie przez sunnickich Kurdów i chrześcijan.

31 Zob. J. Bocheńska, *Między ciemnością...*; M. Giedz, *Szanse Kurdów na niepodległe państwo*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2016, t. 4, nr 1, dostępny także w internecie [dostęp: 18.11.2018]: <<https://czasopisma.uni.opole.pl/index.php/p/article/view/482/313>>; D. McDowall, *A modern history of the Kurds*, I.B. Tauris, New York 1996, s. 42–44.

32 M. Giedz, *Szanse...*

33 Zob. J. Bocheńska, *Między ciemnością...*, s. 283.

34 Tamże.

35 W listopadzie 1918 r. mandatowe władze brytyjskie mianowały na gubernatora okręgu Sulajmanijja szejka Mahmuda Hafida Zadeha, przywódcę klanu Barzindzich, wierząc, że zdołają przekonać go do współpracy. Prowadził on jednak niezależną politykę, czym zyskał poparcie innych okręgów kurdyjskich. C.J. Edmonds, *Kurds, Turks and Arabs. Politics, travel and research in north-eastern Iraq 1919–1925*, Oxford University Press, London–New York–Toronto 1957, s. 29.

36 Więcej zob.: A. Rafaat, *The 1926 annexation of southern Kurdistan to Iraq. The Kurdish narrative*, „American Research Journal of History and Culture” 2017, vol. 3, issue 1, dostępny także w internecie [dostęp: 15.02.2018]: <<https://www.arjonline.org/papers/arjhc/v3-i1/2.pdf>>; M. El Ghamari, *Prawo do samostanowienia a kurdyjskie ruchy narodowościowe i ich status na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Politologiczny” 2016, R. 21, nr 4, dostępny także w internecie [dostęp: 15.02.2018]: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_14746_pp_2016_21_4_5/c/7256-7273.pdf>.

ówczesnym układzie sił, w tym braku wsparcia z zewnątrz, państwo to, nieuznawane na arenie międzynarodowej, zmuszone zostało jednak do kapitulacji i miesiąc od powstania ponownie trafiło pod protektorat brytyjski, a inicjator zrywu zesłany został do Indii.

Obecna sytuacja Kurdów na Bliskim Wschodzie³⁷ jest konsekwencją tajnego brytyjsko-francuskiego porozumienia Sykes-Picot z 16 maja 1916 r. Tereny etnicznego Kurdystanu podzielone zostały wówczas między cztery państwa: Turcję, obecną Syrię (mandat francuski), obecny Irak (mandat brytyjski) oraz Iran³⁸. Bardzo często dochodziło przy tym do sytuacji, gdy członkowie jednej rodziny stawali się mieszkańcami różnych państw. Zmiany te na stałe wpisały się w katalog konfliktów między społecznością kurdyjską a Turcją, Syrią, Iranem czy Irakiem.

Niepodległościowe ambicje Kurdów wydawały się trafić na podatny grunt tuż po pierwszej wojnie światowej, wszakże zwycięskie mocarstwa głośno rozprawiły o prawie do samostanowienia narodów, a Kurdowie (podobnie jak Polacy) zawierzili czternastu punktom Wilsona³⁹, w myśl których przysługiwało ono uciskanym narodom. Narodowości będące wówczas „pod panowaniem tureckim” oczekiwały zapewnienia bezpieczeństwa, które „nie wzbudza żadnych wątpliwości”⁴⁰ oraz „absolutnej szansy samodzielnego rozwoju bez przeszkód”⁴¹. Jak się szybko okazało, gromkie polityczne deklaracje zweryfikowane zostały przez sprzeczne interesy mocarstw i w konsekwencji naród kurdyjski miał prawo poczuć się oszukany. Trzeba też wyraźnie zaznaczyć, że choć traktat pokojowy z Sèvres⁴² dawał Kurdom prawo do utworzenia niepodległego państwa, to szanse na uzyskanie suwerenności mieli oni niewielkie. Na skutek wewnętrznej sytuacji

37 Tuż po pierwszej wojnie światowej w regionie istniały tylko dwa państwa – Turcja i Iran.

38 Do pierwszego podziału geograficznego Kurdystanu doszło w 1514 r. Większość regionu znalazła się wówczas pod zwierzchnictwem Imperium Osmańskiego, a partie wschodnie stały się częścią państwa perskiego pod panowaniem dynastii Safawidów. Podział ten usankcjonowany został traktatem persko-tureckim z 1639 r.

39 8.01.1918 r. prezydent USA Woodrow Thomas Wilson ogłosił program pokojowy, w którym przedstawił postulaty i listę przedsięwzięć mających służyć zapewnieniu trwałego pokoju i ładu międzynarodowego po zwycięstwie aliantów w pierwszej wojnie światowej.

40 *President Woodrow Wilson's fourteen points*, „The Avalon Project” [online, dostęp: 27.02.2018], dostępny w internecie: <http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp>.

41 Tamże.

42 Na mocy podpisanego w 1920 r. traktatu z Sèvres część imperium Osmanów, którym Turcy władali przez wieki, została zagarnięta bądź odzyskana przez inne mocarstwa: Rosję, Francję, Anglię, Austrię czy Włochy. Inne ziemie trzeba było zwrócić narodom odzyskującym niepodległość: Grekom, Rumunom Bułgarom, Serbom, Albańczykom, Czarnogórom czy wreszcie Arabom. Pod panowaniem tureckim pozostał jedynie dość mały niezagospodarowany obszar wokół Ankary.

w Turcji porozumienie zostało unieważnione traktatem podpisanym 24 lipca 1923 r. w Lozannie, który przypieczętował rozbiór Kurdystanu trwający do dziś.

W latach dwudziestych i trzydziestych minionego wieku niepodległościowe dążenia podsylił ojciec nowoczesnej Turcji Mustafa Kemal Atatürk⁴³, powołując do życia państwo, w którym nie przewidział miejsca dla mniejszości narodowych. Nowe rządy oznaczały dla Kurdów represje. W myśl dewizy Atatürka: „Szczęśliwy, kto może powiedzieć: »Jestem Turkiem«”⁴⁴, usprawiedliwiającej tworzenie z kraju homogenicznego bytu państwowego, w którym nie ma miejsca na jakąkolwiek odrębność etniczną, społeczność kurdyjska traktowana była jako Turcy górscy⁴⁵. Pod groźbą utraty wolności zakazano używania określenia *Kurd* czy *Kurdystan* i zarządzone obowiązkową asymilację. Polityka jednej Turcji niezmiennie wywoływała sprzeciw kurdyjskiej społeczności, co raz po raz dawało początek powstaniom⁴⁶. Kolejne lata międzywojnia to czas zwiększonej aktywności narodu kurdyjskiego i zrywów wolnościowych inspirowanych przez Mahmuda Barzindziego, który w 1931 r. powrócił z przymusowej emigracji, ale niebawem z powodu zaangażowania politycznego trafił do aresztu domowego w Bagdadzie.

Po drugiej wojnie światowej

Rolę lidera kurdyjskiego ruchu niepodległościowego przejął po Mahmudzie Barzindzim Mela Mustafa Barzani⁴⁷, który w trakcie drugiej wojny światowej

43 W języku tureckim słowo *Atatürk* znaczy ‘ojciec wszystkich Turków’.

44 Zob. M. Bazin, S. de Tapia, *Turcja. Geografia wschodzącej potęgi*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2014, s. 65.

45 Od niemal stu lat tamtejszych Kurdów uważa się za tureckich górali, zabraniając im noszenia kurdyjskich strojów, dostępu do własnej kultury, używania kurdyjskich imion. L. Dzięciel, *Węzeł...*, s. 72–77.

46 Były to: powstanie Szecha Saïda (1925), powstanie na stokach Araratu (1927), powstanie w okręgu Dersim (1937). Wszystkie zrywy udowodniły tureckim władzom, że problem kurdyjski nie rozwiąże się sam. Jak piszą Joanna Bocheńska i Renata Kurpiewska-Korbut, „powstanie Szecha Saïda i zryw w Dersimie wybuchło nie tylko w obronie »kurdyjskości« (powszechna świadomość etnicznej odrębności od Turków dopiero się wtedy wśród Kurdów kształtowała, w dużej mierze jako reakcja na agresywny turecki nacjonalizm), ale także religii”. J. Bocheńska, R. Kurpiewska-Korbut, *Kurdyjska kultura i instytucje kulturalne oraz ich rola w kształtowaniu procesu pokojowego w Turcji i na Bliskim Wschodzie*, [w:] „Nowa” *Turcja. Aspekty polityczne, gospodarcze i społeczne*, red. J. Wódka, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2015, s. 200. Znaczącą rolę zaczęły też odgrywać kurdyjskie symbole narodowe: flaga, hymn, pieśni narodowe. Na terenach, na których wybuchaly powstania, publikowano gazety, krzewiąc idee narodowościowe.

47 Mela Mustafa Barzani (1903–1979), kurdyjski polityk fundator Demokratycznej Partii Kurdystanu w (1946), przewodził Kurdom w walce przeciwko rządowi w Iraku i Iranie o ustanowienie niepodległego państwa.

aktywnie inspirował Kurdów do kolejnych powstań. To właśnie on wspólnie z Muhammadem Qazim⁴⁸ 22 stycznia 1946 r. utworzył na terytorium Iranu Republikę Mahabadzką – jedyny w dziejach Kurdów niezależny podmiot państwowy i jeden z najważniejszych symboli niepodległościowych aspiracji tego narodu. Choć przetrwała ona niespełna dwanaście miesięcy, to w świadomości Kurdów zajmuje bardzo ważne miejsce.

Po upadku republiki nadzieje na porozumienie z władzami kurdyjskimi ogłosił nowy prezydent Iraku, gen. Ahmed Hassan al-Bakr. W 1964 r. równie szybko je jednak ostudził, obwiniając kurdyjską społeczność o intrygowanie z Iranem, Izraelem i Stanami Zjednoczonymi⁴⁹, co dało pretekst do kolejnego ataku zbrojnego. Konflikt nie przyniósł rozstrzygnięcia, więc Kurdowie i irackie władze znów próbowali szukać porozumienia. W rezultacie rokowań – których największym orędownikiem był w tym momencie historycznym wiceprezydent Saddam Husajn – powstał *Manifest Marcowy*, podpisany 11 marca 1970 r. Dokument ten dawał Kurdom największe przywileje i swobody w ich dotychczasowej historii⁵⁰. Rok 1972 przyniósł zdecydowane pogorszenie relacji arabsko-kurdyjskich, czego przykładem były nieudane zamachy na życie Mustafy Barzaniego. 11 marca 1974 r. gen. al-Bakr przyznał Kurdystanowi autonomię, ale jej kształt był dla Kurdów dalece niesatysfakcjonujący, ponieważ podział miał się opierać na powszechnym spisie ludności z 1957 r., w którym nie uwzględniono Kirkuku i Chanakinu. Doprowadziło to do kolejnego konfliktu zbrojnego, który zakończył się wygraną irackich sił

48 Muhammad Qazi (1893–1947), kurdyjski polityk, założyciel Partii Irańskiego Kurdystanu.

49 N. Entessar, *Kurdish ethnonationalism*, Lynne Rienner Publishers, Boulder–London 1992, s. 70.

50 Ustalono m.in. że: „Język kurdyjski na obszarach zamieszkałych przez kurdyjską większość będzie oficjalnym językiem na równi z arabskim; Kurdowie będą zajmować ważne stanowiska w rządzie i armii; rozwój kurdyjskiej edukacji i kultury; urzędnicy na terenach zamieszkałych przez kurdyjską większość muszą być Kurdami lub przynajmniej posługiwać się językiem kurdyjskim; Kurdowie będą mieli swobodę zakładania organizacji studenckich, młodzieżowych, kobiecych i nauczycielskich; zostaną przeznaczone fundusze na rozwój Kurdystanu; przeznaczone zostaną emerytury i zasiłki dla rodzin tych, którzy polegli w walkach oraz dotkniętych biedą, bezrobociem i bezdomnością; Kurdowie i Arabowie będą mogli powrócić do swoich miejsc zamieszkania; wprowadzona zostanie reforma rolna; wprowadzona zostanie poprawka do konstytucji o treści »naród iracki składa się z dwóch narodowości: arabskiej i kurdyjskiej«; stacje radiowe i ciężka broń zostaną oddane w ręce władz; Kurd będzie zajmował stanowisko wiceprezydenta; do lokalnego prawa zostaną wprowadzone poprawki zgodnie z zasadami określonymi w tej deklaracji; tereny zamieszkałe przez kurdyjską większość zostaną zunifikowane w jedną jednostkę samorządową; Kurdowie będą działać w organach ustawodawczych zgodnie z ich proporcjonalnym udziałem w populacji Iraku”. D. McDowall, *A modern history...*, s. 327–328.

rządowych. Barzani obwiniał za ten stan rzeczy USA, mówiąc: „Gdyby nie obietnice Stanów Zjednoczonych, nigdy bym nie dał się uwikłać tak beznadziejnie”⁵¹. Konsekwencją tych wydarzeń były masowe przesiedlenia ludności kurdyjskiej, które miały doprowadzić do zmian etnicznych proporcji mieszkańców na spornych obszarach Sindżaru, Kirkuku i Chanakinu.

Polityka Saddama Husajna

W 1980 r. wybuchł konflikt zbrojny między Irakiem a Iranem. Zmagania wojenne trwały osiem lat i ułatwiły wspieranym przez Teheran oddziałom kurdyjskim przejmowanie kolejnych obszarów Kurdystanu. Bagdad przygotował w odpowiedzi plan militarny, który miał ostatecznie rozwiązać kwestię kurdyjską. Na przywódcę kampanii wyznaczono kuzyna Saddama Husajna, Alego Hassana Al-Majeeda, który 20 czerwca 1987 r. wydał rozkaz rozprawienia się z Kurdami⁵². O skali okrucieństwa tego człowieka świadczą nadane mu pseudonimy – „Chemiczny Ali” i „Rzeźnik Kurdystanu”. W trakcie operacji „Anfal” (‘łupy wojenne’)⁵³ zlikwidowano 4,5 tys. wiosek i uśmiercono 182 tys. ludzi⁵⁴. Według Davida McDowalla do lipca 1989 r. opustoszało trzy piąte obszaru zamieszkałego dotąd przez ludność kurdyjską⁵⁵. Bestialstwo Al-Majeeda zjednoczyło Kurdów do walki przeciw ludziom Husajna. Pod koniec pierwszej wojny w Zatoce Perskiej (1990–1991) iraccy Kurdowie zdobyli się na wielki niepodległościowy zryw wymierzony w dyktatora. Wykorzystując zaangażowanie USA po agresji Iraku na Kuwejt (operacja „Pustynna Burza”), zdołali wyzwolić najważniejsze ośrodki miejskie: Sulajmanijję, Dahuk, Irbil, Zachu i Kirkuk. Kurdyjskie działania po raz kolejny spotkały się z gwałtowną odpowiedzią armii irackiej: w wyniku ataku przeprowadzonego przez Husajna 28 marca 1991 r. śmierć poniosło ok. 60 tys. Kurdów, a ponad milion zbiegło

51 Przywódca Kurdów zmarł 1.03.1979 r. Przed śmiercią powiedział: „Większość ludzi, patrząc wstecz, odczuwa żal wobec niezłatwionych spraw. Ja też zaliczam się do tej grupy”. L. Dzięciel, *Węzeł...*, s. 98.

52 *Genocide in Iraq. The Anfal campaign against the Kurds. A Middle East Watch report*, Human Rights Watch, New York–Washington–Los Angeles–London 1993, s. 81–83.

53 Celem uderzeń były obszary Iraku zamieszkiwane przez Kurdów. W wyniku ataku gazowego na Halabdzę śmierć poniosło ok. 5 tys. osób. *When Saddam Hussein gassed 5000 Kurds at Halabja*, „Daily Nation” [online], 14.03.2018 [dostęp: 12.11.2018], dostępny w internecie: <<https://www.nation.co.ke/news/world/When-Saddam-Hussein-gassed-5000-Kurds-Halabja-Iraq/1068-4340758-1h04fq/index.html>>.

54 *Anfal campaign and Kurdish genocide*, „Kurdistan Regional Government Representation in the United States” [online, dostęp: 12.02.2018], dostępny w internecie: <<https://us.gov.krd/en/issues/anfal-campaign-and-kurdish-genocide>>.

55 D. McDowall, *A modern history...*, s. 360.

do sąsiednich krajów. Tragiczne wydarzenia wzmogły ich determinację do uzyskania autonomii, dając początek tworzeniu Regionu Kurdystanu, zainicjowanemu rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ z 5 kwietnia 1991 r., gdzie wyraźnie potępiono „represje na irackiej ludności cywilnej w wielu częściach Iraku, głównie na obszarach zamieszkałych przez Kurdów”⁵⁶. W ślad za rezolucją rozpoczęto przygotowania do operacji „Provide Comfort” (‘zapewnić bezpieczeństwo’), która miała zagwarantować kurdyjskiej społeczności pomoc humanitarną i udzielenie pomocy w bezpiecznym powrocie do domów. Główną częścią planu było ustanowienie strefy bezpiecznego nieba, co w praktyce oznaczało zakaz lotów irackich sił powietrznych nad kontrolowanymi przez Kurdów terenami powyżej 36 równoleżnika⁵⁷.

Spółeczność międzynarodowa zmusiła irackiego dyktatora do rozpoczęcia negocjacji z Kurdami na temat ich przyszłej autonomii. Rokowania trwały od kwietnia do czerwca 1991 r., a kością niezgody okazał się status Kirkuku – miasta, którego Husajn nie zamierzał oddać, m.in. ze względu na jego wyjątkowe znaczenie dla kurdyjskiej historii i tożsamości oraz bogactwa naturalne⁵⁸. Mimo że spór o Kirkuk wywołał napięcia i doprowadził do ekonomicznej blokady Kurdystanu, Kurdowie postanowili, że sami zdecydują o własnej przyszłości.

19 maja 1992 r. pod nadzorem międzynarodowych obserwatorów odbyły się tu demokratyczne wybory parlamentarne⁵⁹, w których zwycięstwo odniosła Demokratyczna Partia Kurdystanu (KDP)⁶⁰ kierowana przez Masuda Barzaniego. 4 czerwca zwołano parlament Kurdystanu, a trzydzieści dni później utworzony został Rząd Regionalny Kurdystanu.

56 Tamże, s. 373.

57 *Security Council resolution 688 (1991)*, „Refworld” [online, dostęp: 10.01.2018], dostępny w internecie: <<http://www.refworld.org/docid/3b00f1598.html>>.

58 Miasto zamieszkane przez Kurdów, Turkmenów, Arabów i Asyryjczyków jest od dawna terytorium spornym w relacjach kurdyjsko-irackich, głównie ze względu na bogate złoża ropy. Od czasów Saddama Husajna poddawane było arabizacji, a po utworzeniu w 1992 r. Regionu Kurdystanu pozostawało poza jego granicami.

59 „W przeprowadzonych równolegle wyborach prezydenckich żaden z czterech kandydatów (Masud Barzani z Demokratycznej Partii Kurdystanu, Dżalal Talabani z Patriotycznej Unii Kurdystanu, Osman Abd al-Aziz z Ruchu Islamskiego oraz Mahmud Ali Osman z Kurdyjskiej Partii Socjalistycznej) nie uzyskał wyraźnej przewagi. Przywódcy największych partii politycznych – Barzani i Talabani – odmówili w związku z tym objęcia stanowisk w jakichkolwiek gremiach publicznych. Powołano więc złożoną z przedstawicieli obu głównych partii ośmioosobową radę prezydencką, a termin kolejnych wyborów prezydenckich odłożono na bliżej niesprecyzowaną przyszłość”.

60 Demokratyczna Partia Kurdystanu zdobyła 45 proc. głosów, a Patriotyczna Unia Kurdystanu – 43,6 proc. D. McDowall, *A modern history...*, s. 381.

Niebawem okazało się jednak, że dla młodej kurdyjskiej demokracji załęk własnego państwa był sporym wyzwaniem. Wewnętrzne konflikty i wzajemne oskarżenia wysuwane przez dwa konkurujące ze sobą ugrupowania kurdyjskiej sceny politycznej szybko przerodziły się w wojnę domową, która trwała do 1996 r. Region Kurdystanu podzielił się w tym okresie na dwie odrębne administracje: w Irbilu urzędowały władze Demokratycznej Partii Kurdystanu pod przywództwem Masuda Barzaniego, a regionami Kirkuku i Sulajmanii (drugiej stolicy irackiego Kurdystanu) zarządzała Patriotyczna Unia Kurdystanu z Dżalalem Talabanim na czele. Taki stan rzeczy utrzymywał się jeszcze przez kilka lat⁶¹, mimo że w 1998 r. dzięki mediacjom, w których główną rolę odegrały Stany Zjednoczone, doszło do połączenia obu administracji i 5 października odbyła się uroczysta sesja kurdyjskiego parlamentu.

Kolejny krok na drodze do niepodległości przyniosły Kurdowie wydarzenia z 20 marca 2003 r., kiedy to amerykańskie wojska zaatakowały Irak, zajęły Bagdad i obaliły dyktaturę. Druga wojna w Zatoce Perskiej – nazywana przez Amerykanów operacją „Iracka Wolność” – położyła kres blisko dwudziestoczteroletnim rządów Saddama Husajna, a administracja George’a W. Busha opowiedziała się za Irakiem jako państwem będącym „federacją szyitów, sunnitów i Kurdów”. 30 stycznia 2005 r. odbyły się pierwsze po obaleniu dyktatury wybory do centralnego parlamentu w Bagdadzie, a kurdyjskie elity wykazały się w nich dojrzałością polityczną, wystawiając wspólną listę jako Sojusz Kurdystanu. Jedność polityczna zaowocowała sukcesem, gdyż Kurdowie stali się dzięki niej drugą siłą w irackim parlamencie. 15 października 2005 r. uchwalona została ustawa zasadnicza, która pozwoliła uporządkować niejasny dotąd w świetle prawa międzynarodowego status Regionu Kurdystanu. Przyznano w niej Kurdom bardzo szerokie uprawnienia, uznając Region Kurdystanu wraz z jego władzami za region federalny. Rozstrzygnięto w niej także kwestię przyszłości Kirkuku⁶², będącego dla Kurdów nierozdzielalną częścią Kurdystanu. W myśl artykułu 140⁶³ o losach miasta miało

61 Kres konfliktowi wewnętrznemu położyło porozumienie waszyngtońskie z 1998 r., ale formalne połączenie obu administracji nastąpiło dopiero w 2006 r.

62 Więcej zob. J. Bocheńska, *Iracko-kurdyjski konflikt o Kirkuk*, Warszawa 2012 (Opinie FAE, 24), dostępny w internecie [dostęp: 18.11.2018]: <<http://fae.pl/biuletynopiniefaeirackokurdyjskikonfliktokirkuk.pdf>>.

63 „First: The executive authority shall undertake the necessary steps to complete the implementation of the requirements of all subparagraphs of Article 58 of the Transitional Administrative Law. Second: The responsibility placed upon the executive branch of the Iraqi Transitional Government stipulated in Article 58 of the Transitional Administrative Law shall extend and continue to the executive authority elected in accordance

zdecydować referendum poprzedzone rzetelnym spisem ludności, przeprowadzonym do końca 2007 r. Plebiscyt nie odbył się jednak do dziś (kwiecień 2019 r.), co Irak nieustannie uzasadnia brakiem sprzyjających warunków⁶⁴. Mimo wszystko trzeba przyznać, że nigdy wcześniej żaden dokument tej rangi nie dawał Kurdom takiego zakresu wolności. Od 2005 r. Region Kurdystanu funkcjonuje *de facto* jako samodzielny byt państwowy, na którego czele stoi prezydent; ma własny rząd, system edukacji, administrację, armię, język, flagę, godło, konstytucję i hymn państwowy. Swoje placówki dyplomatyczne ulokowało tu kilkadziesiąt państw, co jest wyrazem zarówno uznania dla stabilności regionu, jak też zainteresowania współpracą⁶⁵.

Szanse na zjednoczenie

Jako jeden z najliczniejszych bezpaństwowych narodów zamknięci w organizmach czterech państw Kurdowie stanowią na Bliskim Wschodzie naturalne źródło niestabilności. Czy Kurdystan wybije się na niepodległość? To sprawa, która od lat budzi wielkie emocje w wielu stolicach świata. Jesteśmy przekonani, że wbrew powszechnej opinii szanse na powstanie niepodległego państwa kurdyjskiego są duże. Naród o korzeniach sięgających starożytności, od wieków pielęgnujący własną odrębność kulturową, z determinacją broniący własnego języka, tradycji i religii, zdołał ocalić swoją tożsamość mimo przeciwności losu, zakusów wielkich mocarstw i zewnętrznej hegemonii. Zachował odrębność i nie stał się częścią innej nacji, choć w każdym z państw, które zamieszkuje, wielokrotnie podejmowano wobec niego próby asymilacyjne. Wydarzenia ostatnich wieków są przykładem, że w kwestiach wolności, suwerenności i niepodległości Kurdowie zdolni są do wielkich poświęceń i wyrzeczeń.

with this Constitution, provided that it accomplishes completely (normalization and census and concludes with a referendum in Kirkuk and other disputed territories to determine the will of their citizens), by a date not to exceed the 31st of December 2007". *Iraqi constitution*, „Biblioteka Sejmowa” [online, dostęp: 11.01.2018], dostępna w internecie: <http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2017/04/Irak_ang_010117.pdf>.

- 64 Zapis irackiej konstytucji dotyczący Kirkuku jest trudny do przyjęcia przez władze centralne w Bagdadzie. W rzeczywistości obawiają się one, że wyniki referendum mogłyby być dowodem woli przyłączenia miasta do Regionu Kurdystanu.
- 65 Znajdują się tu przedstawicielstwa: Niemiec, Francji, Rosji, Turcji, Iranu, Jordanii, Palestyny, USA, Wielkiej Brytanii, Chin, Indii, Egiptu, Zjednoczonych Emiratów Arabskich, Włoch, Polski, Austrii, Czech, Szwecji i wielu innych. *Zagraniczne placówki*, „Rząd Regionalny Kurdystanu. Przedstawicielstwo w Polsce” [online, dostęp: 10.01.2018], dostępny w internecie: <<http://poland.gov.krd/government/foreign-offices/?lang=pl>>.

Jest też jednak faktem, że tak jak Polakom na początku XX w., Kurdom potrzebna jest sprzyjająca koniunktura międzynarodowa. Tak jak w wyniku pierwszej wojny światowej wybuchła Polska, zrodzona z konfliktu wielkich mocarstw, tak na gruzach obecnej bliskowschodniej szachownicy zrodzić się może wolny, niepodległy Kurdystan; wolny i demokratyczny Kurdystan – to warto podkreślić – jako ważne narzędzie w amerykańskiej grze o nowy ład polityczny na Bliskim Wschodzie.

Wydaje się, że świat zaczyna dostrzegać geopolityczne znaczenie Kurdystanu i brać pod uwagę konsekwencje realizacji postulatów społeczności kurdyjskiej dla bliskowschodniego układu sił. Wiele przemawia za tym, że społeczność międzynarodowa będzie zmuszona do zaakceptowania Kurdów w roli nowego gracza na scenie politycznej – gracza, który jest w stanie przytemperować ostrze bliskowschodnich kryzysów.

Niepodległy Kurdystan ma szansę stać się ważnym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych, w budowaniu nowego ładu politycznego w regionie. Warto też zwrócić uwagę na kontekst europejski, ponieważ Kurdowie mogą być naturalnymi sojusznikami Starego Kontynentu (Unii Europejskiej) w walce z islamskim fundamentalizmem, terroryzmem i kryzysem migracyjnym.

Kurdystan ma więc szansę uzyskać pełną suwerenność państwową i stać się inspiracją dla innych narodów regionu, które walczą z hegemonią silniejszych. Wiele zależy jednak od samych Kurdów. Oprócz korzystnej koniunktury międzynarodowej do uzyskania niepodległości potrzebna jest im refleksja nie tylko na temat swojej przeszłości i prób wskrzeszenia niepodległego państwa, ale także wizja przyszłości, czyli jego miejsca w mozaice Bliskiego Wschodu. Pilną kwestią jest wyjście naprzeciw postuatom porzucenia optyki prywatno-klanowej i jednoczenia sił wokół myślenia państwowotwórczego. Naród, który dąży do zjednoczenia, musi umieć ważyć racje, wznosić się ponad podziały partyjne, etniczne i religijne, rezygnować z interesów partykularnych na korzyść narodowych. Kurdystan będzie akceptowalny jako niepodległe państwo, jeżeli jego elity pokażą, że będzie ono pluralistyczne, przestrzegające najważniejszych wartości demokratycznego świata. Miarą wielkości Kurdów jest zatem dojrzałość elit do krytycznego spojrzenia na historię własnego narodu, ale i do refleksji nad kształtem przyszłości.

Bibliografia

- Anfal campaign and Kurdish genocide*, „Kurdistan Regional Government Representation in the United States” [online, dostęp: 12.02.2018], dostępny w internecie: <<https://us.gov.krd/en/issues/anfal-campaign-and-kurdish-genocide>>.
- Bazin M., Tapia S. de, *Turcja. Geografia wschodzącej potęgi*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2014.
- Bocheńska J., *Iracko-kurdyjski konflikt o Kirkuk*, Warszawa 2012 (Opinie FAE, 24), dostępny w internecie [dostęp: 18.11.2018]: <<http://fae.pl/biuletynopiniefairackokurdyjski-konfliktokirkuk.pdf>>.
- Bocheńska J., *Między ciemnością i światłem. O kurdyjskiej tożsamości i literaturze*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011.
- Bocheńska J., Kurpiewska-Korbut R., *Kurdyjska kultura i instytucje kulturalne oraz ich rola w kształtowaniu procesu pokojowego w Turcji i na Bliskim Wschodzie*, [w:] „Nowa” Turcja. *Aspekty polityczne, gospodarcze i społeczne*, red. J. Wódka, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2015.
- Dziekan M. M., *Historia Iraku*, Wydawnictwo Dialog, Warszawa 2007.
- Dzięgiel L., *Węzeł kurdyjski. Kultura. Dzieje. Walka o przetrwanie*, Universitas, Kraków 1992.
- Edmonds C. J., *Kurds, Turks and Arabs. Politics, travel and research in north-eastern Iraq 1919–1925*, Oxford University Press, London–New York–Toronto 1957.
- El Ghamari M., *Cool Jihad*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2018.
- El Ghamari M., *Prawo do samostanowienia a kurdyjskie ruchy narodowościowe i ich status na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Politologiczny” 2016, R. 21, nr 4, dostępny także w internecie [dostęp: 15.02.2018]: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_14746_pp_2016_21_4_5/c/7256-7273.pdf>.
- Entessar N., *Kurdish ethnonationalism*, Lynne Rienner Publishers, Boulder–London 1992.
- Gellner E., *Narody i nacjonalizmy*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 1991.
- Genocide in Iraq. The Anfal campaign against the Kurds. A Middle East Watch report*, Human Rights Watch, New York–Washington–Los Angeles–London 1993.
- Ghassemloou A. R., *Kurdystan i Kurdowie*, Książka i Wiedza, Warszawa 1969.
- Giedz M., *Kurdystan. Bez miejsca na mapie*, Bernardinum, Pelplin 2010.
- Giedz M., *Szansa Kurdów na niepodległe państwo*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2016, t. 4, nr 1, dostępny także w internecie [dostęp: 18.11.2018]: <<https://czasopisma.uni.opole.pl/index.php/p/article/view/482/313>>.
- Grgies A., *Sprawa kurdyjska w XX wieku*, Wydawnictwo Dialog, Warszawa 1997.
- Hassanpour A., *Nationalism and Language in Kurdistan 1918–1985*, Mellen Research University Press, San Francisco 1992.
- Hildebrandt A., *Europejska energetyka – skąd poszczególne kraje czerpią energię i jak ją wykorzystują?*, „Pomorski Przegląd Gospodarczy” [online], 4.10.2013 [dostęp: 16.04.2018], dostępny w internecie: <<http://ppg.ibngr.pl/pomorski-przeglad-gospodarczy/europejska-energetyka-skad-poszczegolne-kraje-czerpia-energie-i-jak-ja-wykorzystuja>>.
- Hunt C., *The history of Iraq*, Greenwood Press, Washington 2005.
- Iraqi constitution*, „Biblioteka Sejmowa” [online, dostęp: 11.01.2018], dostępna w internecie: <http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2017/04/Irak_ang_010117.pdf>.
- Jwaideh W., *The Kurdish national movement. Its origins and development*, Syracuse University Press, Syracuse–New York 2006.

- Karta Narodów Zjednoczonych*, „UNIC Warsaw” [online, dostęp: 10.11.2017], dostępny w internecie: <http://www.unic.un.org/pl/dokumenty/karta_onz.php/>.
- The Kurdish population*, „Institut Kurde de Paris” [online], 12.01.2017 [dostęp: 8.01.2018], dostępny w internecie: <<http://www.institutkurde.org/en/info/the-kurdish-population-1232551004>>.
- Kurpiewska-Korbut R., *Spoleczność międzynarodowa wobec Kurdów irackich*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.
- Lalik K., *Kurdystan iracki u progu XXI wieku*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2009.
- Mansfield S., *The miracle of the Kurds. A remarkable story of hope reborn in northern Iraq*, Worthy Publishing, Tennessee 2014.
- McDowall D., *A modern history of the Kurds*, I.B. Tauris, New York 1996.
- Middle East and North Africa*, „The World Bank” [online, dostęp: 4.01.2018], dostępny w internecie: <<https://data.worldbank.org/region/middle-east-and-north-africa>>.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*, „Sejm” [online, dostęp: 10.11.2018], dostępny w internecie: <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19770380169/T/D19770169L.pdf>>.
- Naród, „Słownik Języka Polskiego” [online, dostęp: 18.11.2018], dostępny w internecie: <<https://sjp.pwn.pl/szukaj/narod.html>>.
- „Nowa” Turcja. *Aspekty polityczne, gospodarcze i społeczne*, red. J. Wódka, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2015.
- Potencjał inwestycyjny Kurdystanu*, Bashi Consulting, wrzesień 2013, dostępny w internecie [dostęp: 11.01.2018]: <<http://poid.eu/wp-content/uploads/2013/10/Potencja%C5%82-inwestycyjny-Kurdystanu.pdf>>.
- President Woodrow Wilson's fourteen points*, „The Avalon Project” [online, dostęp: 27.02.2018], dostępny w internecie: <http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp>.
- Rafaat A., *The 1926 annexation of southern Kurdistan to Iraq. The Kurdish narrative*, „American Research Journal of History and Culture” 2017, vol. 3, issue 1, dostępny także w internecie [dostęp: 15.02.2018]: <<https://www.arjonline.org/papers/arjhc/v3-i1/2.pdf>>.
- Security Council resolution 688 (1991)*, „Refworld” [online, dostęp: 10.01.2018], dostępny w internecie: <<http://www.refworld.org/docid/3b00f1598.html>>.
- Smith A.D., *Etniczne źródła narodów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
- Smoleński P., *Zielone migdały, czyli po co światu Kurdowie*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2016.
- Taner A., *From empire to republic. Turkish nationalism and the Armenian genocide*, Zed Books, London 2004.
- Wasiński M., *Dopuszczalność użycia siły zbrojnej w prawie międzynarodowym*, „Grocjusz” [online, dostęp: 15.01.2018], dostępny w internecie: <http://www.grocjusz.edu.pl/Materials/mw_w_pm_2013-8.pdf>.
- When Saddam Hussein gassed 5000 Kurds at Halabja*, „Daily Nation” [online], 14.03.2018 [dostęp: 12.11.2018], dostępny w internecie: <<https://www.nation.co.ke/news/world/When-Saddam-Hussein-gassed-5000-Kurds-Halabja-Iraq/1068-4340758-1h04fq/index.html>>.
- Zagraniczne placówki*, „Rząd Regionalny Kurdystanu. Przedstawicielstwo w Polsce” [online, dostęp: 10.01.2018], dostępny w internecie: <<http://poland.gov.krd/government/foreign-offices/?lang=pl>>.